

РОЛЬ ПИСЬМА У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглядається письмо як один з видів мовленнєвої діяльності не менш значущий, порівнюючи з усною комунікацією. Для розуміння змісту написаного необхідно дотримуватися не лише орфографічних, але й граматичних, пунктуаційних, стилістичних норм. Тому в статті розглянуто проблему навчання письма іноземною мовою, його місце в процесі навчання. Також пропонується класифікація етапів навчання письма та його видів.

Письмо – один із чотирьох видів мовленнєвої діяльності (МД), що формує комунікативну систему людини і забезпечує її різноманітне соціокультурне буття, до того ж воно, як самостійна МД, є найбільш важкою. Формування цього вміння, особливо на іноземній мові, вимагає більше підготовки та зусиль. Проблема навчання письма й писемного мовлення іноземною мовою висвітлена в працях багатьох вчених методистів (Р.І. Похмелкіна; Г.Ф. Демиденко; А.А. Абрамова; Г.Г. Бедрасова; Є.П. Калініна; Т.М. Єналієва; К.П. Яценко; Т.І. Леоньєва; А.І. Янісів; Л.І. Разіна; Р.І. Азізов; Т.В. Глазунова; І.М. Мельник; Е.В. Пинська). Проте залишається недостатньо розробленою, теоретично та практично обґрунтованою роль та місце письма серед інших видів МД у процесі навчання іноземної мови.

У методичній та дидактичній літературі використовуються терміни, що відносяться до вищезазначеного вміння, а саме, "письмо", та "писемне мовлення". Цей розподіл у термінології пов'язаний зі специфічними особливостями процесу навчання письма, який має два етапи. Перший, тобто "письмо" – це оволодіння технікою використання графічної та орфографічної системи мови, тобто написання букв, складання з букв слів, словосполучень, виразів. Другий, тобто "писемне мовлення" – це оформлення письмових висловлювань, вираження думки на основі лінгвістичних одиниць. Більшість авторів, які використовують термін "письмо", найчастіше за все припускають його технологічний аспект, тобто письмову фіксацію знаків мови, тоді як термін "писемне мовлення" сприймається як процес, що виражає думки того, хто пише. Або, за виразом І.Л. Бім, писемне мовлення це відносно самостійний вид мовленнєвої діяльності, що спрямований на вираження думок у письмовій формі [1: 5-12]. У нашій роботі термін "письмо" використовується в більш ширшому, узагальнюючому значенні, яке об'єднує в собі етапи оволодіння графікою та орфографією на рівні навичок, та послідовне оволодіння мовленнєвими вміннями, як засобом комунікації. Саме таке значення було обране у відповідності до мети запропонованої роботи, а саме, теоретично довести та обґрунтувати значущість письма у процесі навчання іноземної мови.

Ставлення до використання письма в навчанні іноземної мови не завжди було та залишається й досі однозначним. Процес перетворень, становлення та укріплення статусу письма серед інших видів мовленнєвої діяльності можливо поділити на три умовні етапи. Перший етап характеризується повною відмовою від письма і передбачення опори виключно на усні методи навчання, тобто письмо протиставляється усному мовленню. Процес навчання іноземної мови довгий час залишався усномовним за своїм характером. Писемне мовлення за своїм походженням слідує за усним мовленням [2: 176], тому йому й було надано лише другорядну роль у процесі навчання. Письму не приділялось окремої уваги, воно виконувало функцію допоміжного засобу [3: 68-82], тобто закріплювача усіх видів мовленнєвих знань, умінь та навичок. Такий статус письма був викликаний неприйняттям писемної мови та пануванням усного мовлення. Вважалося, що людина володіє іноземною мовою, якщо може вільно спілкуватися на ній із носіями мови, а письмо лише виступає як засіб фіксації усного висловлювання [4: 76; 5: 96]. Таке трактування письма спростило його статус та призвело до оволодіння лише графікою, орфографією та пунктуацією.

З розвитком культури письма, комунікації, комп'ютеризацією, письмо поступово з допоміжного засобу починає виступати як одна з цілей навчання іноземної мови. Це другий етап, тобто відновлення письма серед цілей навчання. Як підкреслюють деякі методисти, психологи, використання усного засвоєння матеріалу в письмовій формі сприяє його закріпленню й активізації. У результаті взаємодії слухового, зорового, кінестетичного аналізаторів при письмі навчальний матеріал засвоюється краще, оскільки в свідомості складається значно більш повна картина мовного явища, що вивчається. Але не дивлячись на визнання необхідності вивчення іншомовного письма, в дійсності, ця сторона навчальної діяльності все ще недооцінюється. Письмо значною мірою використовується як засіб закріплення усно вивченого матеріалу або як засіб контролю знань, умінь та навичок. У той же час мало уваги приділяється розвитку продуктивного писемного мовлення. Третій етап – порівняння усного мовлення і письма. Письмо розглядається як специфічний, необхідний засіб комунікації, що відповідає сучасним потребам. Так сучасні науковці, такі як І.О. Зимня, Ю.І. Пасов та ін. виділяють дві форми спілкування: усну та письмову [6: 159; 7]. Ці дві форми спілкування не є замкнутими системами, вони тісно пов'язані між собою і постійно проникають одна в одну, але, зрозуміло, що кожна з них має властиві лише їй особливості. Так письму, як виду МД притаманні наступні особливості. Перша особливість полягає у специфіці комунікативного акту, який реалізується за допомогою письма. На відміну від усного мовлення, при писемному мовленні, специфіка, полягає у відсутності безпосереднього контакту із співрозмовником. У того, хто пише, немає можливості коректувати свою мовленнєву поведінку у відповідності до реакції співрозмовника. У той же час, це більш уповільнений процес, що дає можливість зосередити більше уваги на етапах його здійснення.

Письмо є одним із засобів подолання психологічного бар'єру. Так, в процесі написання учень звільняється від почуття дискомфорту, скутості, він може більш спокійно вибирати необхідні мовні засоби для максимально

повного відтворення власних думок. Це виводить ще одну особливість письма, а саме свідомість (Л.С. Виготський, Ю.І. Пассов) [2; 8]. У того, хто пише, на відміну від того, хто говорить, є час для більш ретельного опрацювання змісту, логічної структури та форми тексту.

Більша свідомість письма, можливість ретельного опрацювання змісту, логічної структури та форми тексту дає можливість використання більш складних граматичних структур та лексики, яка може використовуватися лише при письмі.

Ще однією особливістю письма, безсумнівно вважається його графічне оформлення, фіксування внутрішнього промовляння у графічних знаках (Л.С. Виготський) [2: 312]. Графічний запис передбачає в того, хто пише, наявність навичок та вмінь орфографічного та синтаксичного оформлення тексту.

Говорячи про специфічні риси письма, не можна не звернути увагу на зв'язок письма з іншими видами мовленнєвої діяльності. Порівнюючи письмо з іншими видами мовленнєвої діяльності за критеріями І.О. Зимньої, для визначення спільності та відмінності між цими видами мовленнєвої діяльності, то можна зробити висновок, що, як продуктивний (інколи репродуктивний), вид мовленнєвої діяльності письмо має багато спільного з говорінням (на противагу рецептивним – читанням та аудіюванням) [6]. За характером ролі, яку письмо й говоріння виконують у процесі спілкування, вони належать до ініціальних видів мовленнєвої діяльності, за характером їх зовнішнього вираження вони належать до зовнішньо виражених видів діяльності, за характером зворотного зв'язку, який регулює ці процеси, їх спільність полягає в тому, що в обох цих видах мовленнєвої діяльності здійснюється зворотній зв'язок за допомогою м'язів між органом-виконавцем (артикуляційний апарат, рука, яка пише) та ділянкою головного мозку, яка відповідає за організацією цієї дії. Але за характером мовленнєвого спілкування письмо схоже з читанням, тому, що обидва види мовленнєвої діяльності реалізують писемне спілкування. За способом формування та формулювання думки письмо відрізняється від усіх видів мовленнєвої діяльності: воно характеризується зовнішнім писемним способом формування та формулювання думки, в той час, як говоріння – зовнішнім усним, читання та аудіювання – внутрішнім. Відомо, що письмо, на відміну від усного мовлення, позбавлене безпосереднього слухача та таких допоміжних екстралінгвістичних засобів оформлення мовлення, як міміка, жести, інтонація. Що змушує на письмі притримуватися більш чіткої послідовності, планування, розгорнення та закінченості висловлення? Те, що при усній формі може бути подане не повними фразами, окремими словами, натаками, інтонацією, жестами, на письмі має своє повне розгорнуте відображення. Письмо має бути максимально чітким, прозорим та розгорнутим. У той же час, можливо сказати, що письмо тісно пов'язане з читанням. В основі письма, як і читання лежать, одні й ті ж самі графічні знаки, правила їх з'єднання в слова, аналогічні психічні механізми. Як і читання, письмо припускає запам'ятовування графічних признаков букв і слів, осмислення звукобуквених зв'язків, приговорювання мовлення що, фіксується або вже є зафіксованим на письмі. Очевидно, що вміння письма і читання, корелюють, а іноді і співпадають одне з одним [7: 224]. Ось чому навчання письма і читання відбувається паралельно або майже паралельно. І якщо навчання читання починається з навчання техніки читання, то навчання письма – з техніки письма. Не слід при цьому забувати, що навчання письма значно складний та трудомісткий процес. І це зрозуміло, оскільки читання – це повна рецепція, прийняття продукції, що була створена іншими, а письмо – породження власної продукції, тобто повна продукція. Не слід також забувати, що інколи письмо носить і репродуктивний характер, наприклад, переписування чогось вже написаного кимось іншим, заміна/вставка лексичних одиниць, зміна граматичної форми, звуження та розширення речень і таке інше. В. Тарнопольський відкидає такі випадки репродукції, говорячи, що навіть дослівне відтворення усного мовлення на письмі неможливо назвати чистою репродукцією, адже той, хто пише, намагається передати усне мовлення у відповідності до вимог письма (усунення пауз, повторів, скорочень, зв'язок слів і таке інше). Він виділяє це як творчий процес, частково продуктивний.

Ми не відмовляємось від такого виду письма, як репродуктивне письмо. Та навіть навпаки, слід за Л.К. Мазуною, намагаємось виділити такий тип письма як окремий. Тобто, вже відомі два базові типи письма, про які йшлося вище: техніка письма та писемне мовлення, розширюються додаванням ще двох видів письма – письмо-репродукція та письмо-трансформація. Таким чином, у відповідності до запропонованих Л.К. Мазуною видів письма, виділяємо наступні етапи навичок та умінь розвитку письма: письмо-фіксування, тобто техніка письма (графіка, орфографія і каліграфія), письмо-репродукція, письмо-трансформація, письмо-продукція [9: 70-74].

Необхідність оволодіння чотирма базовими видами письма, що забезпечують реалізацію основних його функцій, забезпечує плавний перехід від простого виду письма до більш складного. Відбувається поступове оволодіння письмом, відповідно, вищезазначені види письма це ієрархічні етапи оволодіння та розвитку письма, процеси його формування (див. таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

Етапи оволодіння письмом

	рівні оволодіння письмом	вид письма
I етап	умовно-нульовий	письмо фіксування
II етап	рецептивно-репродуктивний	письмо-репродукція
		письмо-трансформація
III етап	продуктивний	письмо-продукція

Дамо визначення, характеристику кожному з цих видів письма, та їх функцію. Перший етап оволодіння письмом передбачає оволодіння технічним умінням коректного письмового фіксування своїх та чужих усних висловлювань за допомогою графічної системи іноземної мови. Цей перший етап та перший вид письма, має назву – письмо-фіксування. Це так званий "умовно нульовий рівень" (визначення Л.К. Мазунової) оволодіння письмом іноземною мовою [9: 70-74]. "Нульовий", оскільки студенти тільки розпочали навчання іноземної мови; "умовно" оскільки студенти вже мають певні вміння та навички. На цьому етапі забезпечується вміння коректно фіксувати свої та чужі усно-мовленнєві висловлювання, при чому письмо освоюється виключно з технічного боку – графіка, тобто притаманні закономірності накреслення літер (каліграфія), а також орфографія та пунктуація. Поряд із каліграфією, в процесі фіксування іншомовних висловлювань засвоюються не лише ментальні соціокультурні норми письма, але й орфографія та пунктуація. Також за допомогою письма фіксування виконується закріплення мовних знань та вмінь. Отже першою функцією письма є функція графічного фіксування. Спочатку стимулюється письмо-фіксування інформації, що сприймається візуально, потім графічне фіксування, яке ускладнюється різноманітними завданнями (наприклад: знайти та підкреслити, вставити, виписати та інше). Далі стимулюється письмове мовленнєве вміння та розвиваються навички більш складної функції письма – дослівне та вибіркоче графічне фіксування знайомого (прочитаного) або незнайомого тексту, що звучить. Це досягається за допомогою навчально-тренувальних, контрольних диктантів різної складності.

Досягнення належного рівня сформованості навичок графіки, орфографії та практичного володіння правилами пунктуації, що формують вміння технічного письма, є основою для переходу на новий етап розвитку письма.

Другий, рецептивно-репродуктивний етап складніший та об'єднує в собі два види письма – письмо-репродукція та письмо-трансформація. Мета цього етапу – оволодіння жанрами вторинного письма, компресованого письма. [9: 70-74].

Письмо-репродукція передбачає володіння вміннями реконструювання, складання вторинного письмового продукту, який є ідентичним за заданими параметрами похідному, що подається зорово (читання) або на слух (аудіювання). Письмо-трансформація передбачає оволодіння вміннями реконструювання готового письмового продукту з подальшим жанрово-стильовим варіюванням. На відміну від письма-репродукції, коли на основі кимось запропонованого писемного продукту з ним відбуваються всілякі маніпуляції, видозміни, реконструкції, письмо-трансформація передбачає створення власного писемного продукту. Але поки що він є лише вторинним, тобто з основи береться лише зміст, а наповнення повністю змінюється.

Для правильного мовного оформлення письмових висловлювань потрібно сформувані дії, які слугували не лише засобом оформлення мовлення, але й апаратом розумово-мнімічних процесів. До таких дій, які в процесі тренування переходять у внутрішні розумові операції, можливо віднести вибір (добір), зв'язання (співставлення), протиставлення, диференціацію, складання цілого з частин, комбінування, заміну, будівництво за аналогією.

Для використання мовних кліше, формул, типових для тієї чи іншої форми письмової комунікації, необхідно сформувати та довести до певного рівня досконалості дії за аналогією, відбору, комбінування, зв'язання. Формування механізму розгортання висловлювання передбачає навчання діям за аналогією, розширення, трансформації, заміни, об'єднання, складання цілого з частин, комбінування. Для використання прийомів компресії необхідно оволодіти діями розчленування, диференціації, трансформації, об'єднання. Саме не цьому етапі доцільно навчання діловому письму, в якому мінімізований творчий компонент, та розповсюджене заповнення стандартизованих бланків, формулярів, таблиць.

Найскладніший та більш творчий – це останній етап розвитку письма – письмо-продукція (творче, креативне письмо). Мета цього етапу – складання власного творчого тексту, розвиток вміння, що забезпечує соціокультурно та лінгвістично прийнятне самовираження особистості засобами писемної мови. [9: 70-74].

Зрозуміло, що запропоновані вище етапи оволодіння письмом розраховані не на один рік навчання і письмом-продукцією студенти користуватимуться в повному обсязі лише на останньому році навчання.

Виходячи з цього, можливо зробити розподіл таким чином, що на першому році навчання студенти приступають до першого етапу – письмо фіксування, на другому – до рецептивно-репродуктивного етапу, а саме, до письма-репродукції, на третьому продовжують рецептивно-репродуктивний етап, але опановуючи письмо-трансформацію, та на четвертому переходять до письма-продукції. Та все ж таки, ми не погоджуємося з такою градацією. На нашу думку, доцільно проводити навчання письма не поетапно, з поступовим введенням наступного виду письма, а таким чином, щоб всі ці види та етапи письма перетиналися та взаємодіяли між собою. Це дасть можливість для більш детального опрацювання кожного з них. Таким чином, беручи до уваги те, що на першому році навчання неможливе різке членування етапів навчання письма, виділяємо перший етап навчання письма, а саме – письмо-трансформація як окремих. Щодо другого та третього етапів та, відповідно видів письма, письмо-репродукція, письмо-трансформація та письмо-продукція, то ознайомлення з ними відбувається поступово, в довільному порядку. Так, після оволодіння студентами навичок графіки та орфографії можливий перехід до письма-продукції на елементарному рівні, а потім до письма-репродукції та знов до письма продукції й так далі. Але ця теоретично розроблена проблема вимагає подальшого практичного дослідження.

Отже, можемо констатувати, що не дивлячись на те, що письмо в програмах для вузів і заявлено як одна з цілей навчання іноземної мови, реально продовжує залишатися тим же допоміжним засобом, закріплювачем формально-мовної сторони іноземної мови, надійним способом діагностування й контролю мовних навичок і мовних умінь. Хоча ці умови і сприяють розвитку власне письма як самостійного виду МД, але, безумовно, далеко не достатні для розвитку складних його рівнів. Використання письма не в основній функції, а лише в побічній, другорядній, не забезпечує його розвитку як самостійного виду МД.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бим И.Л. Некоторые особенности обучения немецкому языку как второму иностранному на базе английского // Иностранные языки в школе. – 1997. – № 4. – С. 5-12
2. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6-ти томах. / Под ред. В.В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 2. – 504 с.
3. Мазунова Л.К. Письмо на иностранном языке как предмет обучения – исследований. – М.: Просвещение, 1999. – С. 68-82.
4. Беляев Б.В. Очерки по психологии обучения иностранным языкам. – М.: Учпедгиз, 1959 – 174 с.
5. Щерба Л.В. Теория Русского письма – Л.: Наука, 1983. – 274 с.
6. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорения на иностранном языке. Пособие для учителей средней школы. – М.: Просвещение, 1978. – 159 с.
7. Миньяр-Белоручев Р.К. Методика обучения французскому языку. – М.: Просвещение, 1990. – 224 с.
8. Пассов Е.И. Коммуникативное иноязычное образование: готовим к диалогу культур. – Минск: Лексис, 2003. – 217 с.
9. Мазунова Л.К. Текст как культурно-языковое пространство и единица обучения иностранному языку // Вестник Башкирского университета. – 2001. – № 4. – С. 70-74.

Матеріал надійшов до редакції 25.04. 2007 р.

Загорулько І.В. Роль письма в процессе обучения иностранному языку.

В статье рассматривается письмо, как один из видов речевой деятельности, не менее значимый по сравнению с устной коммуникацией. Для понимания смысла написанного необходимо придерживаться не только орфографических, но и грамматических, пунктуационных, стилистических норм. Поэтому в статье автор рассматривает проблему обучения письму на иностранном языке, его место в процессе обучения.

Также предлагается классификация этапов обучения письму и его видов.

Zagorulko I.V. The role of writing in foreign language learning process.

In the article, the writing as one of kinds of speech activity not less significant in comparison with the oral communications is considered. For understanding of written sense, it is necessary to abide not only spelling, but also grammatical, punctuation, stylistic norms. Therefore, in article the author considers the problem of forming writing habits and skills in foreign language, the place of writing during learning process. The classification of grade levels of writing and its types also are offered.